UOT: 631.147

Elmir Heydər oğlu MAHMUDOV
assistent, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
mahmudov.elmir.1993@gmail.com

Gülnarə Şıxı qızı HÜSEYNOVA
assistent, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
metiska49@gmail.com
10.30546/1.72.2024.8

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADİ RAYONLARINDA ORQANİK KƏND TƏSƏRRÜFATININ FORMALAŞDIRILMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – ölkədə orqanik kənd təsərrüfatının inkişafına və effektivliyinə təsir göstərən amillərin və proseslərin təhlili, həmçinin kənd təsərrüfatı müəssisələri, müvafiq hökumət orqanları və digər maraqlı tərəflər üçün tövsiyələrin formalaşdırılması məqsədilə, onun formalaşdırılmasının əsas xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat işində müqayisəli təhlili, fərziyələrin formalaşdırılması, xarici və yerli ədəbiyyat icmalının təhlili və digər metodlardan istifadə edilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirinin minimallaşdırılması, istehlakçıların sağlam qidalanmasının təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı sistemlərinin dayanıqlılığının artırılması üzrə konkret tövsiyələrin və elmi məlumatların təqdim edilməsi məsələləri ilə əlaqədardır.

Tədqiqatın nəticəsi – optimal orqanik kənd təsərrüfatı sisteminin müəyyənləşdirilməsi,ekoloji üstünlüklərin qiymətləndirilməsi, ətraf mühitə və insan qidalanmasına təsiri, sosial-iqtisadi aspektlərin qiymətləndirilməsi məsələləri hesab edilir

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ekoloji dayanıqlılığın yeni aspektlərinin müəyyən edilməsi, iqtisadi effektivliyin təhlili, yeni qarşılıqlı əlaqə formalarının müəyyənləşdirilməsi, orqanik kənd təsərrüfatına keçid xüsüsiyyətlərinin təhlili məsələləri hesab edilir

Açar sözlər: post-konflikt region, oqranik kənd təsərrüfatı, dayanıqlı inkişaf.

Giriş

Qloballaşma nöqteyi-nəzərindən, cəmiyyətin sağlam qidalanması və ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması üzrə kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruriliyi, bütün dövlətlərin qarşısında duran prioritet məsələlərdən hesab edilir. Orqanik kənd təsərrüfatına keçid, perspektiv dövr üzrə həm əhalinin sosial-iqtisadi rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi və qlobal ekoloji vəziyyətin sabitləşdirilməsi üzrə, həm də qidalandırıcı maddələrlə zəngin təbii kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsi üzrə ölkəmizin iqtisadi inkişafında mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Orqanik təsərrüfatçılıq ekosistemlərə mənfi təsir göstərə bilən və çirklənməyə və yaşayış mühitinin məhvinə səbəb ola biləcək sintetik pestisidlərdən, gübrələrdən və genetik cəhətdən dəyişdirilmiş orqanizmlərdən istifadə etməməyi nəzərdə tutur. Əkin dövriyyəsi və bioloji zərərvericilərə qarşı mübarizə kimi orqanik təsərrüfatçılıq üsullarından istifadə etməklə, ekoloji kənd təsərrüfatı ətraf mühitə təsiri minimuma endirir və gələcək nəsillər üçün təbii ehtiyatların qorunmasına imkan yaradır. Orqanik kənd təsərrüfatı, sintetik kimyəvi maddələr, antibiotiklər və böyümə hormonlarından istifadə etmədən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edilməsinə istiqamətlənmişdir. Nəticə etibarı ilə, orqanik məhsulların tərkibi daha az pestisid qalıqları ilə xarakterizə olunur ki , bu da insan sağlamlığı üçün əhəmiyyətli dərəcədə faydalı hesab edilməkdədir [6, s. 479-482].

Ekoloji kənd təsərrüfatı müasir kənd təsərrüfatı təcrübələrinin əsas aspektinə çevrilərək, bugünkü qlobal kontekstdə getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Artan ekoloji problemlər, torpağın keyfiyyətinin pisləşməsi və ərzaq təhlükəsizliyi problemləri ilə üzləşdikdə, ekoloji təmiz kənd

təsərrüfatının mənimsənilməsi strateji əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu mövzunun aktuallığı intensiv kənd təsərrüfatına davamlı və effektiv alternativin yaradılması zərurətindədir. Bu alternativ yalnız yüksək məhsuldarlığa zəmanət verməməli, həm də təbii ehtiyatları qorumalı, biomüxtəlifliyi təşviq etməli və insanların rifahını təmin etməlidir. Ekoloji kənd təsərrüfatı sahəsində tədqiqatlar məhsuldarlığı artıran, ətraf mühitə mənfi təsirləri azaldan və ekoloji tarazlığı qoruyan innovativ yanaşmalar və texnologiyalar tapmağa çalışır. Bundan əlavə, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı yeni bazarların yaranmasına kömək edir və kənd yerlərinin iqtisadi tərəqqisinə töhfə verir. O, məşğulluq imkanlarını artırır, cəmiyyətin böyüməsini təşviq edir və sosial davamlılığı dəstəkləyir [5, s.196-198].

Azərbaycan Respublikasının post-konflikt bölgəsində aqrar sektorun dayanıqlı formalaşmasında ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı təcrübələrinin geniş tətbiq edilməsi məsələlərinə dair araşdırmaların aparılması bir sıra aşağıdakı səbəblərə görə aktual xarakter daşımaqdadır.

Ekoloji Davamlılıq. Orqanik təsərrüfatçılıq, bitkiçilik məhsullarının istehsalı və mal-qara yetişdirilməsi üçün məhz təbii üsullardan istifadəni nəzərdə tutur. Bu, kimyəvi gübrələrin və pestisidlərin istifadəsini və ətraf mühitə mənfi təsirləri azaltmağa imkan yaradacaqdır. Üzvi təcrübələr torpaqlarda karbon ehtiyatını artırmağa kömək edə bilər ki, bu da öz növbəsində kənd təsərrüfatının iqlimə mənfi təsirini azaltmağa kömək edir.

Məhsulun Keyfiyyəti. Ekoloji təmiz qida məhsulları sintetik kimyəvi əlavələrdən istifadə edilmədən yetişdirildiyi üçün çox vaxt daha yüksək qida dəyərinə malikdir. Bu, sağlamlığa və qida rasionlarına diqqət yetirən istehlakçıların cəlb edilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yaşıl gübrələmə kimi təbii gübrələmə üsullarından istifadə etməklə, üzvi fermalarda torpaq çox vaxt daha çox müxtəlif qida maddələrinə malikdir. Bununla yanaşı, orqanik fermerlər sintetik pestisidlərin, herbisidlərin və gübrələrin istifadəsindən çəkinirlər, nəticədə məhsulda kimyəvi qalıq yoxdur. Bu, istehlakçıların sağlamlığının təhlükəsizliyini artırır.

Qlobal tendensiyalar və istehlakçı tələbi.Orqanik məhsullara maraq hər il artır. Bu, istehlakçıların qidanın sağlamlığa təsiri haqqında artan məlumatlılığı, eləcə də davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz təcrübələrin dəstəklənməsi istiqamətində ümumi tendensiya ilə bağlıdır.

Beləliklə, ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı tədqiqatlar ətraf mühitə, istehlakçıların sağlamlığına və kənd dayanıqlığına əhəmiyyətli faydalar gətirə biləcək vaxtında və vacib bir vəzifədir [2, s. 23-26].

Orqanik təsərrüfatçılıq təcrübələri, əkinlərin qida tərkibini artıra bilən torpağın sağlamlığına üstünlük verirlər. Orqanik kənd təsərrüfatı həmçinin genetik modifikasiya edilmiş məhsulların istifadəsini də qadağan edir ki, bu da öz növbəsində istehlakçıların orqanik məhsulları seçməklə kimyəvi maddələrə məruz qalmalarını azalda, özləri və ailələri üçün daha sağlam seçimlər edə bilmələrinə şərait yaradır. Adi kənd təsərrüfatı əsasən sintetik pestisidlərə və gübrələrə əsaslanır ki, bu da insan sağlamlığına, canlı təbiətə və ətraf mühitə zərərli təsir göstərə bilər. Digər tərəfdən, orqanik əkinçilik, zərərvericilərə və xəstəliklərə qarşı mübarizə aparmaq üçün əkin dövriyyəsi və bioloji mübarizə kimi təbii zərərvericilərlə mübarizə üsullarını vurğulayır. Sintetik kimyəvi maddələrin istifadəsini minimuma endirməklə orqanik kənd təsərrüfatı torpaqda, suda və qidada kimyəvi qalıqları azaltmağa kömək edir, daha sağlam və dayanıqlı qida sistemini təşviq edir. Qlobal miqyasda orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbatın artan dinamikaya malik olması faktını nəzərə alaraq, ekoloji kənd təsərrüfatının formalaşdırılması bu tələbatın ödənilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir və fermerlərin xarici bazarlara çıxış imkanlarını artırır. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsul istehsalına keçid etməklə, fermerlər məhsulları üçün yüksək qiymətlərə çıxış əldə edə və orqanik istehsal olunan qidalara üstünlük verən istehlakçıların artan bazarına daxil ola bilərlər. Bu, kənd təsərrüfatı sistemlərinin iqtisadi səmərəliliyinə və diversifikasiyasına kömək edə bilər. Orqanik əkinçilik adətən daha çox əmək tutumlu təcrübə tələb edir ki, bu da iş yerləri yarada və yerli iqtisadiyyatları stimullaşdıra bilər. Bundan əlavə, üzvi kənd təsərrüfatı ənənəvi və yerli əkinçilik üsullarının qorunub saxlanmasını, mədəni müxtəlifliyin təşviq edilməsini və kənd təsərrüfatı biliklərinin qorunmasını təşviq edir [9, s. 65-66].

Nəticə olaraq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz qida istehsalının təşviqində mühüm rol oynayır. Onun ekoloji tarazlığa, torpağın sağlamlığına və azaldılmış kimyəvi maddələrə diqqət yetirməsi insan sağlamlığının yaxşılaşdırılması, ekosistemlərin qorunması, kənd icmalarına dəstək və uzunmüddətli davamlılıq da daxil olmaqla çoxsaylı faydalar təklif edir. Ekoloji təmiz məhsulları seçmək və orqanik əkinçilik təcrübələrini dəstəkləməklə fərdlər daha davamlı kənd təsərrüfatı sisteminə töhfə verə bilərlər [5, s.196-197].

Orqanik kənd təsərrüfatı sisteminin formalaşdırılmasında mövcud problemlərin təhlili

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əsas problemlərin təhlili, müasir kənd təsərrüfatı sektorunda bu sahənin aktuallığını dərk etməyə imkan verir. Müəyyən edilmiş problemlər elmi-tədqiqat institutlarının, hökumət orqanlarının və fermerlərin vahid yanaşmasını və birgə səylərini tələb edir. Aparılan təhlilə əsasən, qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə orqanik kənd təsərrüfatçılıq sahəsində bir sıra problemlər mövcuddur ki, onların həll edilməsi təkcə kənd sahibkarı üçün deyil, bütün cəmiyyət üçün vacibdir. Bu problemlərin həlli bizə kənd icmalarımız, ekosistem və planetimiz üçün daha davamlı və sağlam gələcəyə doğru irəliləməyə imkan verəcək. Bu nöqteyi-nəzərdən qeyd etmək lazımdır ki, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının qarşısında duran problemlərin daim öyrənilməsi, təhlili və həlli kənd təsərrüfatı elminin və praktikasının tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Yalnız birgə səylər və bu məsələlərə diqqət yetirməklə biz hazırkı və gələcək nəsillər üçün qlobal davamlılığa və firavanlığa nail ola bilərik [1, s. 55-56].

Beləliklə, ölkəmizdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sisteminin formalaşdırılması aşağıdakı problemlərlə xarakterizə olunmaqdadır:

Üzvi gübrələrin və bitki mühafizə vasitələrinin məhdud əlçatanlığı. Üzvi gübrələrin və pestisidlərin məhdud mövcudluğu problemi ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafı üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. Bu çətinlik üzvi əkinçilik üsullarının məhsuldarlığına və davamlılığına birbaşa təsir göstərir. Üzvi gübrələrin məhdud seçimi və mövcudluğu təsərrüfatların bitkiləri zəruri qida maddələri ilə təmin etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Eynilə, məhdud çeşiddə məhsul mühafizə vasitələri zərərvericilər və xəstəliklər nəticəsində məhsul itkisi riskini artıra bilər. Bu problemlər təkcə təsərrüfatların iqtisadi göstəricilərinə təsir etmir, həm də ümumilikdə ekoloji təmiz əkinçiliyin yayılmasına mane olur. Bu problemin həlli dövlət orqanlarının, elmi-tədqiqat müəssisələrinin və sənayenin yeni bioloji texnologiya və məhsulların hazırlanması və tətbiqi üçün əlaqələndirilmiş səylərini tələb edir. Buna görə də, üzvi gübrələrin və bitki mühafizə vasitələrinin məhdud əlçatanlığının aradan qaldırılması ənənəvi əkinçilik üsulları ilə uğurla rəqabət apara bilən və qlobal ərzaq təhlükəsizliyini təmin edə bilən davamlı üzvi kənd təsərrüfatının təşviqində mühüm addımdır [7, s.54-55].

Sertifikatlaşdırmada çətinliklər. Sertifikatlaşdırma prosesindəki problemlər orqanik əkinçiliyin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən həlledici amildir. Bu problem bilavasitə fermerlərin üzvi əkinçilik sektoruna daxil olarkən aradan qaldırmalı olduqları maneələrlə bağlıdır və onların yüksək keyfiyyətli orqanik məhsul istehsal etmək imkanlarına təsir edir. Sertifikatlaşdırma ekoloji kənd təsərrüfatının yaradılmasında əlavə xərclər, inzibati mürəkkəbliklər və əmək tutumlu proseslər şəklində çətinliklər yaradır. Xüsusilə kiçik təsərrüfatlar bütün lazımi standartları və tələbləri yerinə yetirməkdə çətinlik çəkə bilər. Bununla belə, sertifikatlaşdırma istehlakçıların üzvi məhsullara inamının artırılmasında və bazarın davamlılığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu, keyfiyyət standartlarını təyin etməyə kömək edir və üzvi əkinçiliyin uzunmüddətli davamlılığına töhfə verir. Bu problemlərin həlli üçün ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sahəsində dövlət qurumları və təşkilatlarından dəstək tələb olunur. Sertifikatlaşdırma prosesinin sadələşdirilməsi, fermerlərin təlimi və maliyyə dəstəyi ekoloji əkinçilik təcrübələrinin təşviqinə kömək edə bilər. Sertifikatlaşdırma prosesində çətinliklərin aradan qaldırılması üzvi əkinçiliyin inkişafında mühüm addımdır. Bu, kənd təsərrüfatına davamlı və məsuliyyətli yanaşmanın yaradılmasına kömək edir və istehlakçılara yüksək keyfiyyətli və ekoloji cəhətdən təmiz məhsullar təklif edir [2, s. 28-29].

İlkin infrastruktur və avadanlığın yüksək xərcləri. İnfrastruktur və avadanlıqlara ilkin investisiyalar üzvi əkinçiliyin inkişafı üçün böyük maneə yaradır. Bu problem üzvi təcrübələrə keçidi

əhəmiyyətli dərəcədə ləngidir və kiçik təsərrüfatlar üçün xüsusilə çətindir. Üzvi üsulların ehtiyaclarını ödəmək üçün xüsusi avadanlıqlara ehtiyac, həmçinin gübrələmə və suvarma sistemləri kimi əlaqəli infrastruktura investisiyalar maliyyə baxımından ağır ola bilər. İlkin xərclər, xüsusən əkinçiliklə məşğul olanlar üçün maneə ola bilər. Bununla belə, bu problemin həlli ekoloji əkinçiliyin təşviqi üçün çox vacibdir. Hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının dəstəyi, o cümlədən maliyyə resurslarının və texniki yardımın göstərilməsi orqanik istehsala keçidi xeyli asanlaşdıra bilər.

Ümumilikdə, infrastruktura və avadanlıqlara yüksək ilkin sərmayənin öhdəsindən gəlmək ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafında həlledici rol oynayır. Bu, yüksək keyfiyyətli üzvi məhsullar istehsal etməyə və davamlı kənd təsərrüfatının gələcəyini formalaşdırmağa qadir olan davamlı və səmərəli kənd təsərrüfatının yaradılmasına kömək edir.

Şüurlu istehlakçı tələbinin olmaması. İstehlakçılar tərəfindən qeyri-kafi qəbul edilən tələb problemi ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafı üçün ciddi nəticələrə malikdir. Üzvi məhsulların faydaları haqqında vahid anlayışın və məlumatlılığın olmaması onlara tələbatın aşağı düşməsinə səbəb ola bilər. Reallaşdırılan tələbin olmaması təsərrüfatlara təzyiq edir və ekoloji istehsal üsullarına keçidi çətinləşdirir. Bu, həm də ekoloji əkinçiliyin genişlənməsini və bu sahəyə investisiya qoyuluşunu ləngidir. Bununla belə, bu problem istehlakçıları üzvi məhsulların sağlamlıq, ətraf mühit və kənd təsərrüfatının davamlılığı faydaları haqqında məlumatlandırmaq və məlumatlandırmaq yolu ilə həll edilə bilər. Hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının dəstəyi də reallaşdırılmış tələbin stimullaşdırılmasında mühüm rol oynaya bilər.

Ümumiyyətlə, şüurlu istehlak tələbinin formalaşması ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafının əsas aspektidir. Bu, istehlakçılara sağlamlığa və ətraf mühitə müsbət təsir göstərən yüksək keyfiyyətli məhsullar təklif edə bilən davamlı və məsuliyyətli kənd təsərrüfatının yaradılmasına töhfə verir. Ekoloji təmiz əkinçilik sahəsində problemlərin həlli aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsinin açarıdır. Bu problemlərin həlli kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, təbii sərvətlərin qorunmasına və ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bu problemlərin həlli aqrar sektorun bütün iştirakçılarından və dövlət qurumlarından kompleks yanaşma və birgə səylər tələb edir.

Buna görə də, bu sahənin gələcək inkişafı üçün effektiv strategiyaların formalaşdırılması üçün üzvi əkinçilik sahəsində əsas problemlərin müəyyən edilməsi və təhlili zəruridir. Bu problemlərin həlli təkcə əkinçilik təcrübələrini təkmilləşdirməklə yanaşı, daha dayanıqlı və ekoloji cəhətdən təmiz kənd təsərrüfatı modelinin yaradılmasına da kömək edəcək [2, s. 63-64].

Orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasına təsir edən amillərin, zəruri şərtlərin və prinsiplərin təhlili

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafının müasir dövründə Azərbaycan hökumətinin qarşısında Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, regionun ölkə iqtisadiyyatına tam reinteqrasiya edilməsi, ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisinə nail olunmasında Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının töhfəsinin yüksəldilməsi kimi əsas öhdəliklər dayanmaqdadır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının strateji əhəmiyyətə malik sosial-iqtisadi bərpasının əsas elementi kimi, cəmiyyətdə işsizlik səviyyəsinin azaldılması, urbanizasiya səviyyəsinin optimallaşdırılması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kənd yerlərinin inkişafı və demoqrafik vəziyyətinin yaxşılaşdırılması kimi bir sıra problemlərin həll edilməsində mühüm rol oynayan aqrar sektor çıxış edir. Azərbaycan Respublikasının post-konflikt regionu üzrə statistik məlumatların təhlili deməyə imkan verir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları zəngin təbii-iqlim ehtiyatlarına malikdir və geniş biomüxtəlifliyi ilə seçilir. Burada iribuynuzlu və xırdabuynuzlu heyvandarlıq komplekslərinin və taxılçılıq, tütünçülük, bostançılıq, meyvə-tərəvəzçilik kimi bitkiçilik sahələrinin, həm də süd və süd məhsullarının emalı, ət və ət məhsullarının emalı kimi sənaye sahələrinin inkişafı imkanları mövcuddur. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının təbii-iqtisadi potensialını nəzərə alaraq, ölkəmizin aqrar siyasətinin prioritet istiqaməti kimi, ölkə əhalisinin sağlam və etibarlı şəkildə yerli istehsal hesabına ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması və ixracyönümlü istehsal

fəaliyyətinin təşviq edilməsi məsələləri təşkil edir. Hər iki prioritet istiqamətlər üzrə aqrar istehsal fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi milli və beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət standartlarına və cəmiyyətin müasir, sağlam qida rasionuna uyğun şəkildə həyata keçirilməlidir. Belə olan halda, müasir qlobal tendensiyaları nəzərə alaraq, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında müasir inkişaf modeli konsepsiyasına uyğun olaraq, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsal sisteminin formalaşdırılması, ölkənin iqtisadi dayanıqlılığının təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Post-konflikt regionda ekoloji təmiz məhsul istehsalının formalaşdırılması zəruriliyi baxımından, bu ekosistemin formalaşdırılmasına təsir edən amillərin, həmçinin onun səmərəli reallaşdırılması istiqamətlərinin və prinsiplərinin təhlili mühüm əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə, ilk növbədə torpaq eroziyası, suyun çirklənməsi və biomüxtəlifliyin itirilməsi kimi ənənəvi kənd təsərrüfatının ətraf mühitə mənfi təsirləri ilə bağlı artan narahatlıqlar orqanik təsərrüfatçılığın inkişafını müasir dövrdə aktual etmişdir. Torpağın mövcud münbitlik səviyyəsini, su ehtiyatlarının və biomüxtəlifliyin qorunmasını təşviq edən orqanik təsərrüfatçılıq təcrübələri daha davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz alternativlər kimi qəbul edilir. Bununla yanaşı, orqanik kənd təsərrüfatı su mənbələrini çirkləndirə bilən sintetik pestisidlərin və gübrələrin istifadəsindən yayınaraq, suyun çirklənməsini minimuma endirməyə yardım edir. Orqanik əkinçilik təcrübələri, orqanik qida maddələrinin idarə edilməsi və mühafizəsi torpağın işlənməsi, suyun keyfiyyətinin qorunmasına və qida axınının minimuma endirilməsinə kömək edir, çayların, göllərin və yeraltı suların çirklənməsinin qarşısını alır [1, s.58-60].

Qeyd etmək lazımdır ki, araşdırmalara əsasən dünyada və ölkəmizdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarına artan istehlakçı məlumatlılığı və tələbat, ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İstehlakçılar orqanik qidalara və məhsullara üstünlük verdiyini bildirdikdə, bu, fermerlərin orqanik təcrübələrə keçməsi üçün bazar stimulu yaradan amillər sırasında hesab edilir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının dayanıqlı inkişaf modeli əsasında bərpa edilməsi məsələləri, ölkəmizin bir sıra dövlət qurumlarının diqqət mərkəzində hesab edilməkdədir. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və onun strukturuna daxil olan müvafiq agentliklər, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi və onun tabeliyində olan müvafiq xidmət və agentliklər tərəfindən dəstəkləyici strategiyaların işlənib hazırlanması, dövlət proqramlarının və layihələrin formalaşdırılması, həmçinin hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsi, orqanik kənd təsərrüfatının böyüməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcəkdir. Hökumət qurumları fermerlərə orqanik təsərrüfatçılıq təcrübələrini mənimsəməyə təşviq edən stimullaşdırıcı tədbirlərin, subsidiyaların və ya sertifikatlaşdırma proqramlarının yaradılmasını təklif edə bilərlər [3, s.77-80].

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sisteminin formalaşdırılmasına təsir edən digər mühüm amil kimi, fermerlərin orqanik təsərrüfatçılıq prinsipləri və meyarları üzrə məlumatsız olmaqları faktıdır. Fermerlər sertifikatlaşdırma təşkilatları, tədqiqatçılar və kənd təsərrüfatı təşkilatları arasında bilik və təcrübə mübadiləsi, orqanik kənd təsərrüfatının inkişafına təkan verəcəkdir, həmçinin orqanik təsərrüfatçılıq qaydalarına və prinsiplərinə uyğunluğun yoxlanılmasında, şəffaflığın və istehlakçı inamının təmin edilməsində mühüm rol oynayacaqdır. Əməkdaşlıq və şəbəkə imkanları, müxtəlif yönümlü problemlərin öhdəsindən gəlməyə və ən yaxşı təcrübələri paylaşmağa kömək edəcəkdir. Bununla yanaşı, müxtəlif hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən təlim proqramlarının və təhsil layihələrinin icrası fermerlərə orqanik təsərrüfatçılıq təcrübələrini effektiv şəkildə həyata keçirmək üçün lazımi bilik və bacarıqları əldə etməyə kömək edəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsul istehsalının formalaşdırılmasına təsir edən amillərin təhlili, burada əsas hansı istiqamətlər üzrə fəaliyyət planının perspektiv dövr üzrə formalaşdırılmasına imkan yaradacaqdır. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki,orqanik təsərrüfatçılığın həyata keçirilməsi post-konflikt regionda fermerlər qarşısında bır sıra öhdəliklər və prinsiplər yaradır ki, onların riayət edilməsi, beynəlxalq təcrübələrə əsasən davamlılığın təmin edilməsində mühüm rola malikdir. İlk

növbədə, ekoloji təmiz məhsul istehsalı sistemi biomüxtəlifliyin qorunmasını təşviq edir. O, təbii yaşayış yerlərinin qorunub saxlanmasını, müxtəlif əkin dövriyyələrindən istifadəni və zərərvericilərə qarşı mübarizə üçün faydalı həşəratların və vəhşi təbiətin inteqrasiyasını təşviq edir. Orqanik kənd təsərrüfatı sintetik gübrələrin, pestisidlərin, herbisidlərin və geni dəyişdirilmiş orqanizmlərin istifadəsini qadağan edir. Əvəzində qida maddələrinin idarə edilməsi və zərərvericilərə qarşı mübarizə üçün təbii və üzvi alternativlər təşviq edilir. Ekoloji təmiz təsərrüfatçılıq, orqanik toxumların və əkin materiallarının istifadəsini təşviq edir. Fermerlər genetik müxtəlifliyi və davamlılığı təşviq edən üzvi əkinçilik şəraitinə uyğunlaşdırılmış sortları seçməyə təşviq olunurlar. Bununla yanaşı, orqanik təsərrüftçılıq heyvandarlıq sektorunda da tətbiq edilməkdədir. Ekoloji təmiz heyvandarlığın həyata keçirilməsi, heyvanların rifahının yüksək standartlarına uyğun olması ilə xarakterizə edilir. Bu, heyvanların açıq ərazilərə çıxışı, təbii qidalanma təcrübələri və insani rəftar təmin edir. Antibiotiklərin və böyümə hormonlarının profilaktik istifadəsi qadağandır. Ekoloji təmiz təsərrüftçılıq, heyvan istehsalında sintetik hormonların, antibiotiklərin və böyüməni təşviq edən digər maddələrin istifadəsini qadağan edir. Bunun əvəzinə heyvanların sağlamlığını qorumaq üçün təbii vasitələr və profilaktik tədbirlər tətbiq olunur. Orqanik kənd təsərrüfatı davamlı təkmilləşdirmə prinsiplərini vurğulamaqdadır. Fermerlər, innovativ və davamlı təcrübələri mənimsəməyə, tədqiqat və təhsillə məşğul olmağa və ekoloji təmiz əkinçilikdə ən son inkişaflardan xəbərdar olmağa təşviq edilir [1, s.62-64].

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, bu şərtlər və ya prinsiplər ekoloji cəhətdən təmiz, sosial məsuliyyət daşıyan və xüsusi üzvi standartlara və qaydalara cavab verən orqanik qida və məhsulların istehsalını təmin edən ekoloji kənd təsərrüfatı sistemlərinin əsasını təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılması iqtisadi üstünlüklərlə səciyyələnir. İlk növbədə, ekoloji kənd təsərrüfatı su və torpaq kimi təbii ehtiyatların qorunmasına kömək edəcək ki, bu da uzunmüddətli perspektivdə risk səviyyəsinin azalmasına səbəb olacaqdır və kənd təsərrüfatı istehsalının davamlılığını təmin edəcəkdir. Bununla belə, ekoloji təmiz üsulların istifadəsi torpağın strukturunu, nəmliyini və gübrələnməsini yaxşılaşdırır ki, bu da öz növbəsində gübrə əlavə etmək ehtiyacını azalda və gələcək məhsuldarlığı yaxşılaşdıra bilər, həmçinin torpaqda, suda və havada kimyəvi çirklənmənin azalmasına səbəb olacaqdır ki, bu da ətraf mühitin qorunub saxlanılması xərclərini azalda bilər. Ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafı aqronomiya və biotexnologiyada innovasiya tələb edə bilər. Bu, yeni texnologiyaların inkişafına və kənd təsərrüfatı təcrübələrinin təkmilləşdirilməsinə təkan verə bilər. Bununla yanaşı, ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafı Azərbaycanın post-konflikt bölgə üzrə kənd yerlərində strateji əhəmiyyətə malik olan iş yerlərinin yaradılmasına kömək edəcəkdir və bu ərazilərin sosial və iqtisadi inkişafı üçün hərəkətverici qüvvəyə malik olacaqdır.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının formalaşdırılması və inkişafı ölkənin aqrar sektoru üçün böyük potensiala malikdir. Əlverişli iqlim, zəngin biomüxtəliflik, artan qlobal tələb və hökumət dəstəyi bütün üzvi əkinçilik təcrübələri üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edir. Azərbaycan ekoloji kənd təsərrüfatını mənimsəməklə davamlı əkinçilik üsullarını təşviq edə, ətraf mühiti qoruya və ekoloji məhsullara artan qlobal tələbatı ödəyə bilər [2, s. 56-57].

Bununla belə, üzvi kənd təsərrüfatının yaradılması və genişləndirilməsinin diqqətli planlaşdırma, investisiya və maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq tələb etdiyini qəbul etmək çox vacibdir. Fermerlər, genişmiqyaslı işçilər və siyasətçilər üçün məlumatlılığın yaradılması və təhsil və təlimlərin təmin edilməsi üzvi əkinçilik təcrübələrinə uğurlu keçidi təmin etmək üçün vacib olacaqdır. Bundan əlavə, üzvi sertifikatlaşdırma sistemlərinin və bazara çıxış infrastrukturunun inkişafı fermerlərə beynəlxalq standartlara cavab verməyə və qlobal bazarlara çıxışa kömək edəcək.

Ekoloji əkinçilik texnikalarında tədqiqat və innovasiyaların vurğulanması Azərbaycanın unikal kənd təsərrüfatı landşaftı üçün xüsusi problemlərin həlli və istehsal üsullarının optimallaşdırılması

üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək. Universitetlər və elmi-tədqiqat institutları ilə tərəfdaşlıqdan istifadə etməklə, ölkə lokallaşdırılmış həllər hazırlaya, ən yaxşı təcrübələri yaya və ekoloji kənd təsərrüfatının ümumi böyüməsinə və inkişafına töhfə verə bilər.

Bütövlükdə, Azərbaycan imkanlardan istifadə etməklə və qarşıya çıxan problemləri həll etməklə, ekoloji kənd təsərrüfatında aparıcı oyunçu olmaq potensialına malikdir. Davamlı təcrübələri təşviq etməklə, biomüxtəlifliyin qorunması və qlobal tələbatın ödənilməsi ilə ölkə daha sağlam ətraf mühitə, təkmilləşdirilmiş ərzaq təhlükəsizliyinə və daha çiçəklənən kənd təsərrüfatı sektoruna töhfə verə bilər [2, s. 83-85].

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.F. "Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satış bazarları", Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı jurnalı №2 (32) 2020, s. 53-66.
2. Aksoy U., Boz İ., Eynalov H., Quliyev Y. "Azərbaycanda orqanik kənd təsərrüfatı: Hazırkı durum və gələcək inkişaf potensialı", FAO, Bakı, 2018, 89 s.
3. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və qida məhsullarının istehsalı, emalı, markalanması və satışı. Rəhbəredici tələblər. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Standartları, AZSTAND 2021
4. Григорук В.В., Климов Е.В. "Развитие органического сельского хозяйства в мире и Казахстане", FAO, Анкара 2016, 154 с.
5. Равино А.В. "Принципы и критерии органического сельского хозяйства", Труды БГТУ №1 (5) 2017, с. 195-199.
6. Темирбекова С.К., Ван Мансвельт Я.Д. "Органическое сельское хозяйство: принципы, опыт и перспективы", Журнал "Сельскохозяйственная биология" №3 (52) 2017, с. 478-486
7. Lechenet, M., Dessaint, F., Py, G., Makowski, D., Munier-Jolain, N., & Rusch, A. (2017). Reducing pesticide use while preserving crop productivity and profitability on arable farms. Nature plants, 3(3).
8. Smith, L. G., & Herrero, M. (2019). Livestock and global change: Emerging issues for sustainable food systems. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(52).
9. Gattinger, A., Müller, A., Haeni, M., Skinner, C., Fliessbach, A., Buchmann, N., & Niggli, U. (2012). Enhanced top soil carbon stocks under organic farming. Proceedings of the National Academy of Sciences, 109(44)
10. Seufert, V., Ramankutty, N., & Foley, J. A. (2012). Comparing the yields of organic and conventional agriculture. Nature, 485.

Эльмир Гейдар оглы Махмудов
ассистент, Азербайджанский Государственный Аграрный Университет
mahmudov.elmir.1993@gmail.com

Гульнара Шыхы кызы Гусейнова
ассистент, Азербайджанский Государственный Аграрный Университет
metiska49@gmail.com

Особенности формирования органического сельского хозяйства в Карабахском и Восточно-Зангазурском экономических районах

Резюме

Цель исследования - проанализировать факторы и процессы, влияющие на развитие и эффективность органического сельского хозяйства в стране, а также проанализировать основные особенности его формирования с целью формулирования рекомендаций для сельскохозяйственных предприятий, соответствующих государственных органов и других заинтересованных сторон. стороны.

Методика исследования – в данной исследовательской работе были использованы методы сравнительного анализа, формулирование гипотез, анализ зарубежной и отечественной литературы и другие.

Практическая значимость исследования - связано с вопросами минимизации негативного воздействия сельскохозяйственной деятельности на окружающую среду, обеспечения потребителей здоровым питанием, предоставления конкретных рекомендаций и научной информации по повышению устойчивости сельскохозяйственных систем.

Результат исследования - определение оптимальной системы органического сельского хозяйства, оценка экологических преимуществ, влияния на окружающую среду и питание человека, а также оценка социально-экономических аспектов.

Оригинальность и научная новизна исследования - выявление новых аспектов экологической устойчивости, анализ экономической эффективности, выявление новых форм взаимодействия, анализ особенностей перехода к органическому сельскому хозяйству.

Ключевые слова: постконфликтный регион, органическое сельское хозяйство, устойчивое развитие.

Elmir Heydar Mahmudov
assistant, Azerbaijan State Agricultural University
mahmudov.elmir.1993@gmail.com

Gulnara Shikhi Guseinova
assistant, Azerbaijan State Agricultural University
metiska49@gmail.com

Features of formation of organic agriculture in Kharabakh and East Zangazur economıc regions

Summary

The purpose of the research - analyzing the factors and processes influencing the development and efficiency of organic agriculture in the country, as well as to analyze the main features of its formation in order to formulate recommendations for agricultural enterprises, relevant government bodies and other interested parties. sides.

Methodology of the researchogy - methods of comparative analysis, formulation of hypotheses, analysis of foreign and domestic literature, and others were used in this research work.

The practical importance of the research - related to the issues of minimizing the negative impact of agricultural activities on the environment, providing consumers with healthy nutrition, providing specific recommendations and scientific information on increasing the sustainability of agricultural systems.

The result of the research - the determination of the optimal organic farming system, assessment of environmental benefits, impact on the environment and human nutrition, as well as assessment of socio-economic aspects.

The originality and scientific novelty of the research - the identification of new aspects of environmental sustainability, analysis of economic efficiency, identification of new forms of interaction, analysis of the features of the transition to organic agriculture.

Key words: post-conflict region, organic agriculture, sustainable development.